

УДК 821.161.2.09«19»(092):355.01(470+571)

Г. І. Хоменко

**(А)СИМЕТРІЯ РИЗИКІВ ВІЙНИ.
МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ. «ПОДЯКА ПРИВАТНОГО
ЛІКАРЯ»**

Анотація

Стаття присвячена проблемі ризиків війни в спосіб виявлення в останній російській агресії в Україні слідів-шрамів війни 1920-х й вираження єдності поколінь ризику власним життям. Микола Хвильовий, особлива людина, за приписами філософської антропології Фрідріха Ніцше, цього разу постає в своєму мало інтерпретованому оповіданні «Подяка приватного лікаря» (1932). Складність сприйняття війни в тексті співвідносна з небінарним і недискретним класовим антагонізмом війни громадянської в її альянсі на війни лицарські / рицарські, у виявленні множини відтінків протистояння ворогів за законами прихованих (а)симетрій – ключової концепції в теорії шкури в грі Нассіма Талеба, який, продовжуючи Ніцше, висуває ризики війни у сферу філософії нелінійності й невизначеності.

Ключові слова: *війна, ризик, прихована (а)симетрія, каузальна непрозорість, неможлива передбачуваність, хвостовий ризик, ергодичність, невідомість, особлива людина.*

Abstract

Khomenko H. (A) SYMMETRY OF WAR RISKS.

DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-1076.2024.1.103.05>

© Хоменко Г. І., 2024

**MYKOLA KHVYLIOVYI.
"GRATITUDE FROM A PRIVATE DOCTOR"**

Under the conditions of the latest Russian war against Ukraine, recognized by the whole world as a risky situation of exceptional complexity, it is only natural to study and reevaluate the risk literature of the previous wars, which both identifies the current war and acquires a more expressive identification of its own. Mykola Khvyliovyi's short story «Gratitude to a Private Doctor» (1932) looks special in this context, on the one hand still having only a few interpretations, moreover, based on a simplified sociological anticipation of the communist author. But on the other hand, the use of philosophies that influenced the formation of Khvyliovyi and that remain important in modern humanism give prospects to raise doubts about such conclusions. Thus, turning to Nassim Nicholas Taleb, in whose risk essays an important place is occupied by Friedrich Nietzsche, a constant object of Khvyliovyi's attention, allows a nuanced reading in the story for the equivalents of the risk philosophy and philology in their involvement in the tradition, where the elite's readiness to take risks by law was a sign of hidden (a)symmetry. Khvyliovyi, the creator of a new culture of «complex vibrations» – the romanticism of Vitaism – resorts to multiple circling over the incomprehensible history of the civil war – the execution of a private doctor who, in response to a saved life, caused the death of his savior by refusing to provide the seriously wounded with the necessary surgical care. The first turn is etymological: it takes place over the names of Ukrainian enemies, revealing in them the (im)possible fatal logic of the root words of the Nostratic language. The second is aphoristic: it involves the revival of the chivalrous principle *aquila non captat muscas* and the sacralization/profanation of its inversion in the way of spreading the logic of quixotism to the refusal to

punish the enemy due to contempt for him and the neutralization of the enemy as a disgusting obstacle to the ergodicity of a risk person. The consequence of this is the breakthrough of the rider-narrator into the immeasurable unknown, which is equal to his readiness to live only among new risks and dangers, as well as to the expectation of a different justice than the justice of the civil war, which is doubtful in its cruel humiliation: the justice coming in an impossibly remote «mountain commune».

Keywords: *war, risk, hidden (a)symmetry, causal opacity, impossible predictability, tail risk, ergodicity, the unknown, special person.*

Вступ

Неприховане вторгнення російських військ в Україну спричинило парадоксальні ускладнення філософії ризику. Тепер здатність до ризику як дії за усвідомлення імовірності смертельних небезпек і втрат визнається не так за проблему «суспільства ризику», перспективи існування якого пов'язані з уникненням ризикованих дій, як за особливість ситуації, у якій перебуваємо, коли ризик є необхідністю перемоги над агресором. Будь-які спроби ухилитися від ризиків протидії нападнику містить ризик втратити можливість жити-існувати / жити з відчуттям власної гідності. І навпаки: чесна ризикована гра супроводжується відкриттям неочікуваного творчого потенціалу війни.

Потужне вираження важливості ризику за нинішньої російської агресії надають літературні евристичні історії війни 1920-х, з яких постає непростий світ становлення модерної української нації із шрамами поразки УНР – знаком, який сигналізує про готовність українців поставити власне життя на кін у пам'ять про тих, хто ризикував, хоч і не дістав перемоги.

Микола Хвильовий, який попри власний досвід Першої світової війни (за деякими свідченнями, його романне втілення письменник розпочав незадовго до самовбивства), проблематизує «горожанські війни», аналог усесвітніх соціальних революцій, у яких оновлення світу здійснюють нації, що відчули силу для свого відродження й народження нової людини з новою психікою. Уже в перших памфлетах він визначає «добу горожанських війн», яка триватиме й у двадцять третьому столітті як «час романтики вітаїзму», що є «сумою – нового споглядання, нового світовідчуття, нових складних вібрацій» (Хвильовий, 1925: 37). Для письменника реальність після більшовицького перевороту – підстава для питання-виклику «Україна чи Малоросія?», ризикованість якого усвідомлює кожен, кому чужа телеологія спрощення винесеного в заголовок есе 1926 року, яке понад пів століття знаходилося в архівах КДБ як текст, за сприйняттям Йосипа Сталіна, чи не найбільш небезпечного й шкідливого в Україні комуніста. Хвильовий запропонував невимовно складну оптику війни за Україну не тільки як спротив нової країни зовнішньому ворогу, але як смертельне протистояння шляхетного ризику українця та міщанського цинізму малоросіянина, який, за законами іронії, споріднений із міщанством Москви: як про те свідчать документи, плекання малоросійства Москва завжди вважатиме надійним засобом спотворення справи національної свободи (Шаповал, 2022: 321).

Така формула війни за Україну постає проблемою життя письменника, дістаючи особливий драматизм в оповіданні «Подяка приватного лікаря». Його паратекст – 5/VII 1932 року, Чернігів – сигналізує про особливу ситуацію написання. Хвильовий перебуває на полюванні, що, за свідченням друзів, завжди відповідало стану його життєвого піднесення: він – «фанатичний мисливець»

(Дніпровський, 2020: 25). Текст написаний до альманаху «Р. VХ. Рік жовтневої Революції XV» (1932). Він не тільки руйнує говоріння про крах резистентності Вальдшнепа, але й увиразнює парадокс: до знаменної політичної події Хвильовий створює сферичну картину своєї війни за свої думки. До пострілу 13 травня – трохи більше десяти місяців. Особлива людина-воїн таємно готує свято власної смерті.

Оповідання відкрив сучасному читачеві харківський часопис «Український засів» за 1994 рік (число 1(13), де опублікований текст супроводжувала інтерпретація Ігоря Бондаря-Терещенка (Бондар-Терещенко, 1994). Пізніше оповідання потрапляє в поле уваги Михайла Іванченка (Іванченко, 2012). У неприхований спосіб критики експлікували думку Василя Чапленка, наведену на підтвердження чекістського минулого Хвильового-комуніста, яка мала викликати сумнів щодо його вартості в справі національного відродження. «І за цією "белетристичною згадкою" ховалась справжня подія, що була в житті Хвильового. У згадуваній уже в попередньому розділі його статті, надрукованій в журнальчику "Арена", ч. 1 за 1922 р., він прямо писав про це. Не маючи ні змоги добути це видання, ні згадати навіть її заголовка, я, проте, добре пам'ятаю, що Хвильовий, полемізуючи з Коряком і протиставляючи йому свої "заслуги" (якби, мовляв, він, Коряк, мав таку біографію!) згадує, як *він, (Хвильовий) власноручно застрелив на вулиці Полтави* (а може й не Полтави – не пригадую виразно) *фельдшера-петлюрівця*. І це було в душі його "гарячої" натури! Та ще треба й те сказати, що серед його "революційних заслуг" таки мусіла бути "смерть" (як у повісті Антоненко-Давидовича), коли більшовики все-таки дуже "церемонилися" з ним: не зважаючи на його сміливі виступи, *він ні разу не був заарештований* і тільки сам собі заподіяв смерть. А втім,

останнє – тільки здогад: могли бути й інші причини, що *його не заарештовувано*. Але отого факту не можна викреслити з його біографії (тут збережено курсив та правопис В. Чапленка – Г. Хоменко)». (Чапленко, 1960: 66). Судження професора потребують уточнень. Скажімо, у разі апеляції до часопису (Арена, 1922): двадцять дві його сторінки, що зберігаються в Харківському літмузеї, не містять таких відомостей. Як і упереджено формульне антикомуністичне тлумачення історії Хвильового: за умов невігданої, реально пережитої трагедії, письменник постає творцем евристичної ризикованої української прози, структурованої в досі не відомий і не збагненний спосіб.

У 2019 році оповідання вміщене до видання «Смолоскипу» «Микола Хвильовий. Повне зібрання творів у п'яти томах. Т. 4. Проза. 1927–1930-ті». Тут зазначено й назву альманаху – місце його єдиної публікації за життя Хвильового. Лише чомусь у такий спосіб: «Рух» (Харків, 1932). Але неочікувано нове оформлення титулки вимагає іншого прочитання: «Р.VX. Рік жовтневої революції XV». Як зауважує Дмитро Горбачов, саме унікальна назва книги засвідчує ті радикальні зміщення, що сталися в українській графіці, у справі оформлення книг 1932 року: «живе нервово відчуття» кладе «крес розміркованості конструктивізму. Проблема стандартизації книжки переростає у проблему її індивідуалізації. Раціональність втрачає монополію навіть у текстовій царині. На титулці книжки "Р.VX. Рік жовтневої революції XV" Петрицький обіграв зорову риму "Р.VX" і цифри "XV", чим вніс до суворого ряду літер і плашок раптове почуття імпровізації» (Горбачов, 2020: 90). Такі спостереження мистецтвознавця могли б забезпечити несподівані очікування, якщо хтось матиме намір прочитати альманах у світлі інших методик, насамперед когерентних поліморфним філософіям ризику війни, коди

якої наповнюють усе видання взагалі й оповідання Хвильового зокрема.

Методи дослідження

Серед сучасних філософів, для яких ризик є самим джерелом життя і єдиною можливістю жити, – лівансько-американський есеїст Нассім Ніколас Талеб. Фінансист, він заперечує позиції прихильників теорії спокійної плинності історії, де війни є лише короточасними вибухами. Талеб надає війнам важливого значення в історії становлення національних держав, відвоювання ними свободи, пов'язуючи такі війни з вибором громадян поміж війною (замість миру) і в'язницею чи рабством. Він звертається до мілітарних ризиків для увиразнення ризиків мирного часу, насамперед економічних, які виражає знак S як сигнал про нестабільність, нелінійність, волатильність ринку. Зрештою, в історії він знаходить свідчення, що еліта, яка стимулювала мілітарні змагання, мала пріоритетне право йти попереду свого війська, себто пріоритетне право на ризик, на життя і смерть з честю: «Вони вірили в те, за що воювали, і не боялися йти у бій. Статус передбачає, що ви готові ризикнути життям. У традиційних суспільствах той, хто програв, але йшов на ризик, мав вищий статус, ніж той, хто не ризикував узагалі» (Талеб, 2023: 340–341). Безсумнівним доказом цього для філософа є римський імператор Юліан Відступник, візантійський імператор Костянтин XI Палеолог тощо. Талеб спостерігає той важливий момент в історії людей еліти, який наголошував філософ війни Карл Шмітт: для них ризик і честь були обов'язковою відплатою за елітарний дар, бо «*noblesse*

oblige – становище зобов’язує (курсив Шмітта – Г. Х.)» (Schmitt, 1963: 30). Але йдеться не про власний інтерес, про ризик задля себе. Високий соціальний статус можна було здобути за ризик і честь, стаючи на захист тих, хто сам не здатний ризикувати, чи ризикуючи більше за інших, а той, кому не приступні честь і ризик, – сумнівна еліта. Відтак, за Талебом, ризик еліти завжди асиметричний: герой – це той, «хто іде на ризик (ризикує життям, здоров’ям або відмовляється від якихось благ) заради інших» (Талеб, 2023: 334).

Проте Талеба цікавлять ситуації (а)симетрії ризику, коли очевидна симетрія містить приховану асиметричність, застерігаючи перед небезпекою спрощення світу. Уже перший правовий кодекс Хаммурапі передбачає хвостові ризики, рідкісні екстремальні події, наслідки яких відсунуті надовго, але є відчутними особливо гостро (наприклад, ситуація будівельника, чия безвідповідальна робота стала з часом причиною зруйнування будинку й загибелі сім’ї господаря, зафіксована в параграфі 282 (чи не на нього містить алюзію «Я (Романтика)»?). Закон тальйону, *lex talionis*, більш складний і гнучкий, аніж це виглядає на перший погляд. Спираючись на знамениту талмудійську дискусію («Бава Кама»), Нассіма Талеб виокремлює крайню небуквальність відомого припису «око за око» через неможливість симетрії, наприклад, за умов, коли одноокий або сліпий осліпить людину з двома очима, коли обиватель спричинить смерть героя тощо.

Серед філософів, яких Талеб визнає за предтечу своїх (а)симетрій, Фрідріх Ніцше. Творець нових скрижалів теж працює в привабливому жанрі есею як філософії (часто алегоричної) миттєвостей власного життя й дистанціювання від книжкової мудрості. Ніцше ставить під

сумнів однозначну передбачуваність співвідношення останньої, огидної людини й надлюдини, людини шляхетної; він часто актуалізує негативне пізнання, що, за Талебом, є наданням переваги срібному правилу моралі перед золотим. Наслідком опанування Ніцше в Талеба постає міф про протистояння міцного діонісійства й крихкого аполлонівства, хаосу й логосу, що відповідає невизначеності й непроясненості в матриці ризику; а також їх об'єднання – аналога антикрихкості як логіки прийняття ризику, з чого вибудовується теорія ергодичності – динамічної нерівності, яка ігнорує реакцію на статичний момент й подає її сучасне в єдності з минулим і майбутнім. Принципову важливість нюансів (а)симетрії Талеба й Ніцше можна виявити в окресленні необхідності ризикованого захисту своїх ідей: «Шляхетність людини визначають ризики, на які вона йде, боронячи свої переконання, іншими словами – потенційні збитки» (Талеб, 2023: 136) – це судження викликає алузію на пасаж Заратустри «Про війну і воїнів»: «Свого ворога шукайте, свою війну ведіть, війну за свої думки! А якщо ваша думка не вистоїть, то й тоді ваша чесність повинна святкувати перемогу» (Ніцше, 2021: 37).

Відстежити найбільш виразні нюанси (а)симетрії громадянської війни в контексті войовничих думок людини еліти в одному з останніх текстів Хвильового і є метою цієї статті.

Результати й дискусії

В оповіданні «Подяка приватного лікаря» Хвильовий веде мову про ризики особливої війни на особливій території в особливий час .

Це громадянська війна, яка в таксономії воєн посідає місце винятково жорстоких. Як писатиме в паризькій

еміграції Лев Троцький, це насильство, скероване класовою ненавистю, що ігнорує загальнолюдські цінності (Троцький, 2002: 272). За теорією Карла Шмітта, громадянська війна від іспанської герильї до тепер, визнає принцип відповіді жорстокістю на жорстокість, насильством на насильство, але ця симетричність ілюзорна, бо позбавлена будь-яких регулятивних норм, бо очікувати тут законів справедливої війни було б наївністю. Окрім того, партизан як людина цієї війни, поставлений ворогом поза законом, позбавлений прав, що їх мають комбатанти, і насамперед почуття честі (Schmitt, 1963: 49).

Північні землі молоді УСРР, які межують із РФСРР – поміж Богодуховом, Полтавою й Сумами, – територія кривавих протистоянь військових сил різних політичних уподобань, порубіжжя-фронтир, позначене особливо інтенсивним життям у грандіозних мультиідеологічних протистояннях. На маргінесах «зороної лихом землі» неможливе «землеробство духу», «глибоке садіння давніх думок»: тут проходить війна думок (Ніцше, 2020: 33).

Перша половина 1919 року, що її обирає Хвильовий, позначена війною в Україні великої кількості сил, найпотужнішими з яких є військо Симона Петлюри, червона й біла армії – від захоплення більшовиками Харкова 3 січня та Полтави 18 січня до вступу добровольчої армії генерала Денікіна 30 липня до Харкова, а 31 липня – до Полтави. 1919 рік, який завершиться для України катастрофою («На кінець року українських збройних сил більше не існувало, а з ними не стало більше й державності») (Плохій, 2023: 288), в оповіданні ще триває. Крах був завтра. І можливість його усвідомлення з'явиться лише з розсекреченням документів, аналогічних справі петлюрівця Олександра Довженка, який у грудні 1919 потрапляє до ЧК (Росляк, 2021). Як про те можна судити з текстів, що

ввійшли до видання «Р.VX. Рік жовтневої революції XV», скажімо, з поезії Володимира Сосюри «1919 рік» (1932), це був справді екзистенційно лімінальний час сходу України: важко поранений білогвардійцями оповідач, який один із тридцяти трьох учнів-юнкерів школи Симона Петлюри залишився живим, у полоні проймається довірою до більшовика, вражений його, людини з ампутованою ногою, умінням бути радісним у стражданні, незламним у протистоянні спільному ворогу – білогвардійцям, упевненим у тріумфі своєї справи (Сосюра, 1932). У квітні 1919 року Хвильовий вступає до КП(б)У, хоча навіть у ситуації жорстких партійних чисток ідентифікує себе «комунаром».

Важливість зазначених конкретних матерій змушує пригадати асиметрію факту й філософії в теоріях літератури Хвильового з неприхованим наголосом філософії чи навіть визнання філософії єдиним засобом творення високої літератури, що під силу людині маргінесу, фронтиру.

Текст-розповідь про ризики громадянської війни – трансформація письменником-інтелектуалом розважань на тему виняткової місії оповідача у своїх предтеч. Взяти Горация, у якого оповідач покликаний звільнити від безвісти тих, хто перебуває під владою вічного мовчання як есенції смерті. Замовчування чеснот померлих, як і ще живих, – демонстративне прирівнювання їх до не вартих слова лінощів («Та ж лінь мертвотна – й мужність прихована – Ледь не те саме, то ж не мовчатиму...») (Горацій, 2021: 187). Безсумнівним кодом філософування є вибір нарації, яку, на перший погляд, можна означити нарацією очевидця, до того ж такого, який здатний до апології аристократичних цінностей, що є чужими його часу. Шанований письменником Олександр Дюма («Les crimes. Célèbres. La marquise de brinvilliers» (1840)) для опису обставин, які

передували останнім дням екс-короля Італії Йоахіма Мюрата, використовує живу легенду генерала В. Т., який єдиний серед учасників процесу 1815 року наважився подати голос проти смертного вироку лідеру країни, котрий не дозволив собі ухилитися від закону, що його затвердив сам (автор добре знає не лише ретельність урядових служб у справі приховання документів, але й сувору логіку часу, у якому ці події перестали бути важливими на фоні Липневої революції 1830 року). Оповідач Хвильового, юний командир партизанського загону червоних, ословлює виняткову історію – убивство лікаря, яке скоїв сам. Людина влади, до якої вдавався задля обмеження анархії насильства, чинить насильство. Прихильник революційної законності й справедливості, він стріляє в людину, яку за пів року до того порятував від смерті, людину, чия професія асоціюється в нього з винятковою інтелігентністю й людяністю. Стріляє спокійно, стоїчно подолавши розпач безвихідності, викликаний смертю героїчного партизана. Самого оповідача важко запідозрити в холодній демонстративності. Якщо він і виводить на сцену вбивство, то в супроводі запрошення до нескінченного неспокою оцінювання, якого не може позбутися сам. Зрештою це впливає з монологічного характеру розповіді, що не передбачає жодного адресата або слухача. Так виникає передчуття етосу творця культури, який перебуває поміж культурою «очей свідка» як гаранта вартості для світу і культурою тих, «хто винайшов самотність» і «забув про світ», сконцентрувавши це вирування світу в непокої власних переживань (Ніцше, 2020: 251). «Запах слова» Хвильового поміщає її поміж Трибуналом Комуни та Я, похиленого на самотню скелю. Той факт, що, як і в новелі «Я (Романтика)» (1924), оповідач не має імені, дозволяє ідентифікувати його

як особливу людину, яка, за аналогією до Заратустри, творить у собі Бога.

Власне, у світлі Талеба й Ніцше оповідання сприймається за каскад непростих ускладнень. Хвильовий вдається до випробовуваного відхилення від прямого шляху. Він неприховано повторює жест Ніцше, який той зробив у «Генеалогії моралі» («Zur Genealogie der Moral. Eine Streitschrift» (1887)), чи то доповнюючи філософію філологією, чи то увиразнюючи перевагу філології над філософією. Можливості етимології слова Ніцше в справі розрізнення рабської і панської моралі актуалізує Хвильовий у просторі власних назв українців – прізвищ героїв-опонентів: приватного лікаря Слинька Івана Степановича та червоного партизана Узвича. Так реконструюється давня шляхетна традиція увиразнювати в імені характер: у війні він дорівнює здатності «відчувати епоху, ... знати, на що вона хворіє» (Хвильовий, 1925: 37). Перше зринає аж у коді оповідання. Тут маємо справу радше з укр аїнським прізвищем / прізвиською: Борис Грінченко вибудовує прозору симетрію: Слинько / Слюнявий (Грінченко, 1959: 150), виправдовуючи конотацію із типом «маленької людини», не лише немужньої, слабкої, безвольної, але й неглибокої, позбавленої пам'яті про магічну силу своїх предків-лікарів. Якщо скористатися Ніцше, то таке прізвище лікаря дозволяє підозру про людину «невиліковно пересічну» (Ніцше, 2002: 163). У цьому переконує його важлива річ – золоте старомодне пенсне, що може сприйматися за знак власника, який має проблеми із зором, який не може сприймати воєнне сьогодні й живе ілюзією повернення комфортного минулого. Лікар просякнутий страхом перед стихією перетворення світу у війні, шукаючи в ній «"найбезпечніших" шляхів» (Хвильовий, 1932: 219). Як

виявилось, нездатний до ризику обиватель несе більшу загрозу, аніж політичний ворог – контрреволюціонер. Так

Хвильовий задає іншу опозицію «горожанської війни», аніж бінарна, чорно-біла: він увиразнює відтінки і можливість недискретності.

Що ж до українського прізвища Узвич, то воно створене суфіксом традиції аристократичного найменування –(в)ич після темного Уз–. Ще в кінці XIX століття Олександр Фамінцин спостеріг у контексті імен божеств давніх слов'ян імена Усень, Овсень від давньоіталійського (сабінського) Ausel та етруського Usil, що були іменами бога сонця (Фаминцынь, 1884: 245). Ймовірно, сонячний бог був аналогом небесного бога, творця небесних світил, ранкової та вечірньої зорі (Фаминцынь, 1884: 250). Якщо скористатися спостереженнями вченого з Єрусалима Аріеля Голана, можна виявити її витоки більш глибокі, аніж індоєвропейські мови; вона причетна до ностратичного коренеслова *asa – вогонь, яке завдяки взаємодії з різними формантами породжує слова Усень, Уша, Усетіс на позначення бога підземного світу та його небесного варіанту, який відповідав за смерть і воскресіння, сходження у потойбіччя і відродження. Найважливіше: етимологічний вектор містить інверсивний принцип зустрічі власників різних прізвищ: шумерське Nin-Aza, Великий Аза, бог підземного світу – пан лікар; єврейське Aza, Аша – лікар, цілитель (Golan, 1991: 118). У першій половині 1930-х Ольга Фрейденберг, відстежуючи семантику архаїчної системи ритуалів, буде вести мову про те, що в її межах найдавнішим лікарем є смерть, адже видужання – тожсамість нового народження, яке досягається через смерть, що могло супроводжуватися неускладненим дійством: закопуванням хворого на певний час у землю,

щоб потім дістати його здоровим (Фрейденберг, 1997: 77). Відтак можна зробити припущення, що прізвище Узвич утаємничує в собі знання про смерть як цілительку життя, про смерть, яка не складає альтернативу життю у спосіб формульних гарантій потойбічного існування, а утворює життя динамічне, сприяє його оновленню й зростанню, його самоперевершенню. Гра зі смертю, а не страх перед нею, визначає етос Узвича: «Наш в'їдливі партизан ... взяв собі за фах виловлювати офіцерів з їхньої передової лінії. За короткий час наших сутичок з білими він устиг побувати в кількох таких вилазках і мало не кожного разу не без успіху. Робив він цю справу мовчки, зосереджено і без усякої претензії на якусь нагороду. Цей в'їдливий невгамовний партизан був справжній солдат революції...» (Хвильовий, 1932: 224). Узвич, «самовідданий товариш» (Хвильовий, 1932: 224), людина ризику й мужності. В типологізації Карла фон Клаузевиця він перебуває у просторі того типу ризику, дати визначення якому надзвичайно непросто: його якості водночас можна кваліфікувати як поведінку шибайголови, що ігнорує логіку обставин, і як орієнтацію людини, яка служить почерпнутій із книг ідеї (Clausewitz, 2019). Саможертвність цієї людини має два зовсім різних джерела: байдужість до небезпеки, що є чи то її органічною якістю, чи то сформованою байдужістю до життя або звичка до небезпеки; високе натхнення та відчуття честі й гідності. Скажімо, тут можна помітити лицарські чесноти Дон Кіхота: «безумне зухвальство», «шалену одвагу» (Сервантес, 1995: 417). В асоціації зі світом звичаїв / узвичаєності прізвище Узвич є кодом асиметрії ризику: «у традиційних суспільствах людину поважають то більше, що більшим вона готова пожертвувати заради інших» (Таліб, 2023: 334).

В етимологічній асиметрії оповідача можна виявити той механізм, що окреслений як «пристрасть до нюансів святобливості», вияв *«інстинкту рангу, який понад усе інше уже є ознакою високого рангу (курсив Ніцше – Г. Х.)»* (Ніцше, 2002: 163): ієрархія співвідносна з прозорістю імені одного й бездонною темнотою іншого. Але підпорядкувати імені історію людини, надавши їй доцентрового характеру, для митця епохи Ніцше є недостатнім. Разом з акцентом складності зникає можливість каузального пояснення: «у складному світі поняття "причина" саме по собі сумнівне» (Талеб, 2023: 55). Так з'являється експериментування з класичними судженнями.

Оповідання структуроване як випробування афоризмом *aquila non captat muscas*. Ідеться про проблематичність не його перекладу: текст містить відповідник українською – *орел мух не ловить*. Проблематичним є стрибок від акцептації класичної асиметрії еліти й потолочі до вияву можливостей її метаморфози. Таке роздвоєння латинської твердої форми Хвильовий подавав у своїх бойових памфлетах часів літературної дискусії: він висловлює захоплення (а)симетрією комунікації «лорда Зерова» з Публієм Овідієм Назоном, розмовою рівновеликих у своїй геніальності живого перекладача-неокласика й мертвого римського поета-філософа; власна ж полеміка ж з «Гартом» і «Плугом» виглядає перевернутою асиметрією, що відповідає вимушеному інтелектуальному змаганням із супротивником, який не сприймається за гідного.

На початку тексту командир-оповідач, освічена людина, використовує класичну фразу як життєву норму або чесноту лицаря / рицаря, «соціального типу переможця» (Сторті, 2018: 154). Відомо, вишукані правила цієї «справжньої войовничої еліти» від IX століття надовго

визначатимуть європейську військову традицію (Сторті, 2018: 152). Але вже з відстані 1922 року Ернст Юнгер сприймає Першу світову війну в аспекті краху «високої культури війни», втрати «лицарського задоволення особливого штабу» як «усвідомлення необхідності та значущості свого ворога» (Юнгер, 2022: 77). У Хвильового героєві-командиру судився такий же крах очікуваного в громадянській війні. Романтик революції, для якого справедливість симетрична протистоянню ворогові, що наділений почуттям власної гідності, він має ворога, вартого зневаги й огиди, який здатний на всяке безчестя, тільки б залишитися живим. Командир приймає рішення подарувати бранцеві життя, відмовитися від його покарання на смерть, але не з милосердя, а з потреби дистанціюватися від нього, вдавшись до свідомої дифамації: «Знаєте, громадянине, лікарів я завжди поважав і поважаю. Але вам і зараз не вірю. І коли вам щастить виїхати живим і непошкодженим, то тільки тому, що, як казали в старовину, *aquila non captat muscas*, себто орел мух не ловить. Ви розумієте?...» (Хвильовий, 1932: 223).

Афоризм еліти попередньо вмотивований Узвичем: «Товариші! От вам природа маленької людини, що виховувалась і діставала освіту в буржуазному суспільстві. Заслуговує на кару? Безперечно! Але я гадаю, товариші, що він свою кару відбув: принаймні особисто я погодився б скоріш три рази вмерти, ніж плазувати отак перед своїми ворогами... А він же нас безперечно вважає за своїх ворогів!.. Я пропоную відпустити його на всі чотири сторони. Повіримо його "чесному благородному слову" і будьмо упевнені, що він повернеться до Богодухова й подбає віддячити нам!» (Хвильовий, 1932: 223). Іронія того, хто звик ризикувати, сигналізує про гру на межі ілюзії передбачуваності й неможливості передбачити характер

відплати – повернення боргу тим, хто не спроможний на ризик. Традиція переконує, що обов'язок відплати позбавляє людину волі – найдорожчого дару, який вона отримала. Водночас традиція відносить вдячність до чеснот лише шляхетної людини та усуває їх зі стилю життя людини недоброчесної. Несиметричність цінності відплати визначається також на лінії зорієнтованості на майбутнє шляхетного й задоволення миттєвою вигодою ничого. Сентенція: «Порядні люди ... завжди складають дяку за добродійство, якого вони дізнали; знов же, один із гріхів, що Богові найбільш ненавиден, се невдячність» (Сервантес, 1993: 130), – належить носію віри в силу доброти, тому, хто хотів би повернути добро в реальність. Натомість у Фрідріха Ніцше здатність віддавати – найпромовистіша риса не тільки вищої людини, але й надлюдини-амораліста, яка живе власними, не приступними іншим цінностями, поза межами розрізнення добра і зла.

Однак воля випадку-фортуни унеможливорює розрахування: логіка повторної зустрічі несподівано відкриє новий аспект (а)симетрії вдячності.

Власне, можливість цього народжена в момент порятунку лікаря. Обставини підлягають лексичі Н. Талеба: він пропонує вираз «фундаментальна асиметрія», що передбачає більші втрати, аніж здобутки (ця погана асиметрія робить людину крихкою, слабкою в моральному плані) (Талеб, 2023:144). Зберегти життя, але втратити гідність, – доля блазня, що спроможний на хитрість і трюкацтво – так сказав би Заратустра, що передчуває прихід надлюдини. Текст Хвильового містить переконливу характеристику лікаря, яка дозволяє очікувати логіку блазня. До того ж у тому спрощеному й принизливому сенсі, яка сформована в російській традиції. Так, лікар був у «підбитому вітром *гороховому пальті* (курсив тут і далі

мій – Г. Х.)» (Хвильовий, 1932: 219); «виснажений бранець у гороховому пальті» (Хвильовий, 1932: 220), «нікчемна бліда людина в гороховому пальті» (Хвильовий, 1932: 222), «пальта не було, але широкий костюм був того ж таки кольору» (Хвильовий, 1932: 227), «горохова потвора», «горохова нікчема» (Хвильовий, 1932: 229) що, по-перше, автоматично асоціювалося з баналізованим російським «гороховий шут». Хвильовому відомий стиль Леніна. Скажімо, лідер більшовиків адресує характеристику «шут» своїм політичним опонентам у складі Тимчасового уряду, наділяючи їх значеннями людей, гідних сміху через нерозуміння реальності. У Хвильового людина в гороховому пальті потрапляє в поле дії помилкового сприйняття й помилкової оцінки самого оповідача: «Назвати бранця високостатним не можна було, але непомітна виснага, розтягнувши його, зробила з нього мініатюрного дон Кіхота, відомого з популярних малюнків. [...] Це скоріше людина, що допіру вискочила з білогвардійських застінків» (Хвильовий, 1932: 219). Лікар-блазень виявиться людиною ресентименту. Його відплатою стане помста за порятунок-приниження: він створить для рятівників таку ж ситуацію, у якій ті просили б зберегти життя. Сенс такої відплати можна збагнути, зваживши на афоризм приватного лікаря «*beati possidentes*», який у середовищі української еліти мали за негідний прагматизм (Грушевський, 2002: 66). Оповідач визнає цей момент в історії з лікарем за найскладніший: «Передо мною постали такі воістину безкомпромісні "або": або я становлюсь перед гороховою нікчемою навколішки – і тоді, можливо, полегшу страждання героїчному партизанові, – або я цього не роблю і таким чином взявши відповідальність за життя й добробут важко пораненого товариша, в найскрутніший для нього момент від нього відмовляюсь. В розпуці я стиснув

руками голову» (Хвильовий, 1932: 228). Рятівним виявиться аргумент смерті: важко поранений партизан Узвич помирає. Зовсім короткий час відділяє прощання з ним і постріл у лікаря.

Європейська філософія 1920-х розглядала б ситуацію вбивства лікаря Хвильового в контексті осуду насильства лікарів, які відмовляються допомогти хворому. Вальтер Беньямін подає коментар до роздумів про насильство пролетарського страйку, покликаного подолати насильство страйку політичного, що належать Мішелю Сорелю: «Натомість існує яскравий приклад насильницької бездіяльності, аморальніший і жорстокіший, аніж загальний політичний страйк, який споріднений із блокадою, страйк лікарів, що прокотився багатьма німецькими містами. У ньому найвідразливіше виявляється безсоромне застосування насильства, що просто-таки ганебно у професійній класі, що роками без найменшої спроби опору "офірує себе смерті", щоб потім за першої ж нагоди добровільно облишити життя» (Беньямін, 2012: 189–190).

У контексті метаморфоз афоризму зринає аналогія з філософією кіхотизму, де, власне, й міститься фігура *aquila non capit muscas*. Ім'я автора кіхотизму Мігеля де Унамуно зринає в літературно-мистецьких оглядах ваплітян: його знають як одного із восьми найавторитетніших у своїй країні письменників-опозиціонерів фашистській владі (К. Л., 1927: 199). Унамуно перетворює історію глузування над Дон Кіхотом у домі закоханої панянки Альтісідори, де в його спів вривається зграя котів з дзвіночками на хвостах, сприйнявши яких за чарівників, мандрівний лицар починає бій. Для філософа сцена котомохії аналогічна екзистенційній катастрофі: людина, яка співає, засвідчує, що народилася духовно; той, хто не співає, народжується тільки тілесно. За умов такої катастрофи відбувається

перевертання усталених уявлень про гідного ворога: «Мій бідний сеньйоре! Тебе боялися леви, а тепер коти роздряпують тобі ніс! Від котів, які тікають, а не від левів, що почуваються вільними, мусить боронитися герой. [...] Звільни нас, Боже, від бліх, комарів і котів, що кидаються від нас навтьоки, і пошли нам натомість левів у клітках з відчиненими дверцятами!

Та позаяк блохи й комарі є нашими запеклими ворогами, то не слід припиняти з ними війну, і щоби ми постійно воювали з ними, нам наказує Бог. Хтось міг сказати Дон Кіхотові в намаганні переконати його не переслідувати бліх і комарів людської породи, що орел не ловить мух – *aquila non capit muscas*, – але Дон Кіхот учинив би помилку, аби послухався цієї поради. Мухи, а надто мухи отруйні, виділяють активні ферменти, які ефективно поліпшують травлення орла.

І справді, та сама отрута, яка, коли впорснути її в судини, що утворюють систему кругообігу нашої крові, нас обпалює і завдає нам великої шкоди або може заразити нас сифілісом і вбити, ця ж таки отрута, якщо прийняти її через рот, не тільки є нешкідливою, а й може посприяти тому, щоби наше травлення відбулося швидко й надійно. І саме завдяки отруті цих мух, що допомагає травленню, мух, яких орел поглинає під час свого полювання разом із їхніми жалами, він дістає можливість, очистивши свій шлунок, дивитися у вічі сонцю (курсив Унамуно – Г. Х.)» (Унамуно, 2019: 304–305).

Така інверсія *aquila non capit muscas* відповідає логіці Хвильового: (а)симетрична смерті унікального друга смерть ворога-блязня дає оповідачеві сили для впевненого повороту до життя. Вершник, який мчить посеред бою в степу, полишивши мертвих непохованими, викликає алюзію і на Христа, і на безбожника Заратустру, які

очікують народження нового світу й прихід нових людей. Він намагається знайти їх серед тих, хто знайомий і водночас інший. Оповідач наздоганяє небагатьох живих зі своєї частини, здійснюючи рух, аналогічний перестрибуванню через мертвих («Я ... помчав у тому напрямку, куди відійшли частини мого нещасного полку» (Хвильовий, 1932: 229)), що дозволяє розпізнати логіку не повторення й відмови, а перетворення й реорганізації. На доказ цього працює окреслення часу зустрічі з «червоними частинами»: це вечір, «... коли ніжно-рожеві плями на заході затягувалися у сірий серпанок сторожкого присмерку...» (Хвильовий, 1932: 229). Тарас Лютий читає слово Ф. Ніцше «Vormittag» – «полудень» – як «сутінки й опівніч» (Лютий, 2023: 609). Ніцшеанська оптика дозволяє розгледіти і засіб, і мету безміру перетворень, чим залишається ризик: «Як вершник на коні, що рветься вперед, ми попускаємо поводи перед безмежним, – ми, сучасні люди, ми, напівварвари, і знаходимо своє блаженство лише там, де нам ... *загрожує найбільша небезпека*» (курсив Ніцше – Г. Х.). (Ніцше: 2002: 118).

Проте останні рядки оповідання виявляють інший нюанс висунення ризику в безмір майбутнього. Текст закінчує кода, де вперше вказане ім'я застреленого приватного лікаря та його адресу в Богодухові. Ситуація, за термінологією Талеба, стосується хвостового ризику, що, породжений війною, не припиняє своєї активності й по війні. Для командира-оповідача – людини особливої його визначає проблематичність справедливого суду над ворогом у час воєнних змагань й очікування справедливості, що гряде. Грядуща ж справедливість – симетрія далекої культури «тихих озер загірної Комуни», де буде людина «втілений прообраз тієї надзвичайної Марії, що стоїть на гранях невідомих віків» (Хвильовий, 1925: 31).

Висновки

Прочитання одного з останніх текстів Миколи Хвильового в аспекті (а)симетрії ризиків війни дозволяє розгледіти здатність письменника до складного нюансованого осмислення прихованих процесів «горожанських воєн». Так він постає серед прихильників Фрідріха Ніцше, для кого ризики війни були рівновеликими війні за власні думки та війні власних думок. Випробування тексту Хвильового найбільш неочікуваними методиками (на зразок Нассіма Талеба), що випало на час останньої війни в Україні, дає підстави для сумніву щодо ідентифікації українського письменника за стандартами комуністичної ідеології та висуває її у вимір необмеженої проблематичності.

Література

Арена. (1922). Орган Всеукраїнської Федерації Пролетарських Письменників і Митців. №1, березень. Харків: 2 Друкарня Ц. К. К. П. У.

Беньямін, В. (2012). Щодо критики насильства. *Щодо критики насильства: статті та есеї* (с. 166–202). Київ: Грані-Т. (Серія «De profundis»).

Бондар-Терещенко, І. (1994). Хвилюватися без обрізків. *Український Засів. Часопис національної інтелігенції* (№1 (13); с. 43-46). Харків.

Горацій, К. Ф. (2021). Оди. Еподи. Сатири. Послання / пер. з лат. А. Содомори. Львів: Апріорі.

Горбачов, Д. (2020). Лицарі голодного Ренесансу / упоряд. О. Сінченко. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА. (Серія «Постаті культури»).

- Грінченко, Б. (1959). (Ред.) Словарь української мови / зібрала ред. журналу «Киевская Старина» [Репринтне відтвор. вид. 1909]. (Т. IV. Р–Я). Київ: Вид-во АН УРСР.
- Грушевський, М. (2002) Українство і всеслов'янство (1908). *Твори*: в 50-ти т. (т. 2.; с. 66–72). Львів: Світ.
- Дніпровський, І. (2020). Колекція Івана Дніпровського у фондах Херсонського краєзнавчого музею. Херсон: [без нв].
- Іванченко, М. (2012). Хвильовий без німба. *Сурма й меч* (с. 67–88). Дрогобич: Відродження.
- К. Л. (1927). Літературний закордон. *ВАПЛІТЕ. Літературно-художній журнал*. (№2. с. 195–200).
- Лютій, Т. (2023). Ніцше. Самоперевершення. Київ: Темпора.
- Ніцше, Ф. (2020). Весела наука / пер. з нім. В. Чайковського. Харків: Фоліо.
- Ніцше, Ф. (2002). По той бік добра і зла. Генеалогія моралі / пер. з нім. А. Онишко. Львів: Літопис.
- Ніцше, Ф. (2021). Так казав Заратустра. Жадання влади / пер. з нім. А. Онишко. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
- Плохій, С. (2023). Брама Європи: історія України від скіфських воєн до незалежності / пер. з англ. Р. Ключка; перероб. доп. вид. Харків: КСД.
- Росляк, Р. (Ред.). (2021). Олександр Довженко. Документи і матеріали спецслужб: збірник архівних документів: у 2-х томах (Т. 1. 1919–1940). Київ: Вид-во Ліра-К.

Сервантес, С. М. де. (1995). Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі / пер. з ісп. М. Лукаша, А. Перепаді; післямова Г. Кочура. Київ: Дніпро.

Сосюра, В. (1932). 1919 рік. *Р. VХ. Рік жовтневої Революції XV.* (с. 212–215). Харків. [без нв].

Сторті, Ф. (2018). Лицарство. *Історія європейської цивілізації. Середньовіччя. Собори. Лицарі. Міста* / за ред. У. Еко; пер. з італ. (с. 152–154). Харків: Фоліо.

Талеб, Н. Н. (2023). Антикрихкість. Про (не)вразливе у реальному житті / пер. з англ. М. Климчук. 6-те вид. Київ: Наш Формат.

Талеб, Н. Н. (2022). Шкура у грі. Прихована асиметрія повсякденного життя / пер. з англ. А. Замощний. Київ: Наш Формат.

Троцький, Л. (2002). Їхня мораль і наша (пам'яті Льва Седова). *І. Культурологічний часопис. (№25. Насильство. Влада. Терор.; с. 272–290).*

Унамуно, М. де. (2019). Життя Дон Кіхота і Санчо / пер. з іспан. В. Шовкун; наук. ред. укр. вид. О. Пронкевич і О. Фешовець. 2 -ге вид. Львів: Астролябія. [Серія: Українська філософська бібліотека. Т. XXIII].

Фаминцын, А. (1884). Божества древних славян. Санкт-Петербург: Изд-во Типография Э. Арнгольда.

Фрейденберг, О. (1997). Поэтика сюжета и жанра. Москва: Лабиринт.

Хвильовий, М. (1925). Камо грядеши. Харків: Книгоспілка.

Хвильовий, М. (1932). Подяка приватного лікаря. *Р. VХ. Рік жовтневої Революції XV.* (с. 218–229). Харків. [без нв].

Чапленко, В. (1960). Пропащі сили. Українське письменство під комуністичним режимом. 1920–1933. Вінніпег: [без нв]. (Українська Вільна Академія Наук. Серія «Література»).

Шаповал, Ю. (2022). Непрощений. Олександр Довженко і комуністичні спецслужби / авт. текст, упоряд. док., прим. Ю. Шаповала. Варшава – Київ – Харків: [без нв].

Юнгер, Е. (2022). Війна як внутрішнє переживання / пер. з нім. О. Андрієвський. Київ: Стилет і стилос.

Clausewitz, C. von. (2019). Vom Kriege. Hamburg: ONE.

Golan, A.; Reich, M. (Ed.) (1991). Myth and Symbol: Symbolism of Prehistoric Religions. Jerusalem: [no publisher's name].

Schmitt, C. (1963). Theorie des Partisanen: Zwischenbemerkung /um Begriff des Politischen. Berlin: Duncker & Humblot.

References

Arena. (1922). Organ Vseukrayins`koyi Federaciyi Proletars`ky`x Py`s`mny`kiv i My`tciv. [Arena. Body of the All-Ukrainian Federation of Proletarian Writers and Artists.] №1, March. Kharkiv: 2 Drukarnya Cz. K. K. P. U. [in Ukrainian].

Ben`yamin, V. (2012). Shhodo kry`ty`ky` nasy`l`stva. *Shhodo kry`ty`ky` nasy`l`stva: statti ta eseyi* (p. 166–202). [Regarding criticism of violence. *On the Critique of Violence: Papers and Essays*] Kyiv: Grani-T. («De profundis» series). [in Ukrainian].

Bondar-Tereshhenko, I. (1994). *Xvy`lyuvaty`sya bez obrizkiv. Ukrayins`kyj Zasiv. Chasopy`s nacional`noyi inteligencyi.* [Worry without trimmings. *Ukrainian Zasiv. Magazine of the national intellectuals*] (№1 (13); p. 43-46). Kharkiv. [in Ukrainian].

Goracij, K. F. (2021). *Ody`. Epody`. Saty`ry`. Poslannya.* [Oda. Epods. Satires. Messages.] [trans. A. Sodomory]. Lviv: Apriori. [in Ukrainian].

Gorbachov, D., Sinchenko, O. (Ed.) (2020). *Ly`czari golodnogo Renesansu* [Knights of the Hungry Renaissance]. Kyiv: DUX I LITERA. («The Culture Figures» series). [in Ukrainian].

Grinchenko B. (1959). (Red.) *Slovar` ukrayins`koyi movy` / zibrala red. zhurnala «Ky`evskaya Stary`na»* [Dictionary of the Ukrainian language: compiled by the editor. of the magazine "Kievskaya Staryna"]. [Reprinted edition. 1909]. (V. IV. R–Ya). Kyiv: Vy`d-vo AN URSSR. [in Ukrainian].

Grushevs`kyj, M. (2002) *Ukrayinstvo i vseslov'yanstvo (1908).* [Ukraine and All-Slavicism]. *Works:* in 50 volumes. (V. 2.; p. 66–72). Lviv: Svit. [in Ukrainian].

Dniprovs`kyj, I. (2020). *Kolekciya Ivana Dniprovs`kogo u fondax Xersons`kogo krayeznavchogo muzeyu.* [Collection of Ivan Dniprovsky in the funds of the Kherson Museum of Local History]. Kherson: [no publisher's name]. [in Ukrainian].

Ivanchenko, M. (2012). *Xvy`l`ovyj bez nimba. Surma j mech* [Khvyliovyi without nimbus. *Antimony and sword*] (p. 67–88). Drohobych: Vidrodzhennya. [in Ukrainian].

K. L. (1927). *Literaturny`j zakordon. VAPLITE. Literaturno-xudozhnij zhurnal.* [Literary abroad. *VAPLITE Literary and artistic magazine*]. (№ 2. p. 195–200). [in Ukrainian].

Lyuty`j, T. (2023). Niczsche. Samoperevershennya. [Nietzsche Self-improvement.] Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].

Niczsche, F. (2020). Vesela nauka [Merry Science]. [Trans. V. Chajkovs`kyi]. Kharkiv: Folio. [in Ukrainian].

Niczsche, F. (2002). Po toj bik dobra i zla. Genealogiya morali [On the other side of good and evil. Genealogy of morality]. [Trans. A. Ony`shko]. Lviv: Litopy`s. [in Ukrainian].

Niczsche, F. (2021). Tak kazav Zaratustra. Zhadannya vlady` [So said Zarathustra. The desire for power]. [Trans. A. Ony`shko]. Ternopil` : Navchal`na kny`ga – Bogdan. [in Ukrainian].

Ploxij, S. (2023). Brama Yevropy`: istoriya Ukrayiny` vid skifs`ky`x voyen do nezalezhnosti [Gate of Europe: the history of Ukraine from the Scythian wars to independence]. [Trans. R. Klochka]. Kharkiv: KSD. [in Ukrainian].

Roslyak R. (Ed.). (2021). Oleksandr Dovzhenko. Dokumenty` i materialy` specsluzhb: zbirny`k arxivny`x dokumentiv: u 2-x tomax. [Oleksandr Dovzhenko. Documents and materials of special services: a collection of archival documents: in 2 volumes] (V. 1. 1919–1940). Kyiv: Vy`d-vo Lira-K. [in Ukrainian].

Servantes, S. M. de. (1995). Premudry`j gidal`go Don Kixot z Lamanchi [The wise hidalgo Don Quixote of La Mancha]. [Trans. M. Lukash, A. Perepadia] Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].

Sosyura, V. (1932). 1919 rik. P. VX. Rik zhovtnevoyi Revolyuciyi XV. [1919. P. VX. The year of the October Revolution XV]. (p. 212–215). Kharkiv. no publisher's name]. [in Ukrainian].

Storti, F., Eko, U. (Ed.) (2018). Ly`czarstvo. Istoriya yevropejs`koyi cy`vilizaciyi. Seredn`ovichchya. Sobory`. Ly`czari. Mista. [Chivalry. *History of European civilization*.

Middle Ages. Cathedrals. Knights. Cities]. (p. 152–154). Kharkiv: Folio. [in Ukrainian].

Taleb, N. N. (2023). Anty`kry`xkist`. Pro (ne)vrazly`ve u real`nomu zhy`tti. [Antifragility. About (not) vulnerable in real life] [Trans. M. Kly`mchuk]. The 6-th edition. Kyiv: Nash Format. [in Ukrainian].

Taleb, N. N. (2022). Shkura u gri. Pry`xovana asy`metriya povsyakdenного zhy`ttya. [Skin in the game. The hidden asymmetry of everyday life]. [Trans. A. Zamoczny`j]. Kyiv: Nash Format. [in Ukrainian].

Troc`ky`j, L. (2002). Yixnya moral` i nasha (pam'yati L`va Syedova). *Yi. Kul`turologichny`j chasopy`s*. [Their morality and ours (in memory of Lev Siedov). *Yi. Cultural journal*]. (No. 25. *Violence. Power. Terror.*; p. 272–290.). [in Ukrainian].

Unamuno, M. de.; Pronkev`ch O. & Feshovecz` O. (Eds) (2019). Zhy`ttya Don Kixota i Sancho. [Life of Don Quixote and Sancho]. [Trans. V. Shovkun]. The 2-nd edition. Lviv: Astrolyabiya. [«Ukrainian Philosophical Library» series, V. XXIII]. [in Ukrainian].

Famy`ncy`n, A. (1884). Bozhestva drevny`x slavyan. [Deities of the ancient Slavs]. St. Petersburg: Y`zd-vo Ty`pografy`ya E. Arngo`l`da. [in Russian].

Frejdenberg, O. (1997). Poety`ka syuzheta y` zhanra. [Poetics of plot and genre]. Moscow: Laby`ry`nt. [in Russian].

Xvy`Govy`j, M. (1925). Kamo gryadeshy` [Where are you coming?]. Kharkiv: Kny`gospilka. [in Ukrainian].

Xvy`Govy`j, M. (1932). Podyaka pry`vatного likarya. *P. VX. Rik zhovtnevoyi Revolyuciyi*

XV. [Gratitude from a private doctor. P. VX. *The year of the October Revolution XV*. (pp. 218–229). Kharkiv: [no publisher's name]. [in Ukrainian].

Chaplenko, V. (1960). Propashhi sy`ly`. Ukrayins`ke py`s`menstvo pid komunisty`chny`m rezhy`mom. 1920–1933.

[The lost forces. Ukrainian literature under the communist regime. 1920–1933]. Winnipeg: [no publisher's name]. (Ukrainian Free Academy of Sciences. «Literature» series). [in Ukrainian].

Shapoval, Yu. (2022). Neproshheny`j. Oleksandr Dovzhenko i komunisty`chni speczsluzhby`. [Unforgiven. Oleksandr Dovzhenko and communist secret services] – Warsaw – Kyiv – Kharkiv: [no publisher's name]. [in Ukrainian].

Yung`er, E. (2022). Vijna yak vnutrishnye perezhy`vannya. [War as an inner experience]. [Trans. O. Andriyevs`ky`j]. Kyiv: Sty`let i sty`los. [in Ukrainian].

Clausewitz, C. von. (2019). Vom Kriege. [On War]. Hamburg: ONE. [in German].

Golan, A.; Reich, M. (Ed.) (1991). Myth and Symbol: Symbolism of Prehistoric Religions. Jerusalem: [no publisher's name]. [in English].

Schmitt, C. (1963). Theorie des Partisanen: Zwischenbemerkung /um Begriff des Politischen. [Theory of the Partisan: Interim Remarks on the Concept of the Political]. Berlin: Duncker & Humblot. [in German].

Рукопис статті отримано 20 серпня 2024 року

Рукопис затверджено до публікації 03 вересня 2024 року

Інформація про автора

Хоменко Галина Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури та журналістики імені професора Леоніда Ушкалова Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

e-mail: galkhom12@hnpu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8461-3597>

Khomenko Halyna Ivanivna, candidate of philological sciences, associate professor, associate professor at the Department of Ukrainian Literature and Journalism named after Professor Leonid Ushkalov, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

e-mail: galkhom12@hnpu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8461-3597>